

Наталія Піканова

Інститут спеціальної педагогіки і
психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України
orcid.org/0000-0003-1196-5820

ПЕРЕДУМОВИ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕГРУВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

У статті представлено окремі передумови соціального інтегрування дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах дошкільних закладів освіти, зокрема, особливості створення інклюзивного середовища, етапи соціалізації дітей. Аргументовано актуальність розроблення програм соціального інтегрування дошкільників з особливими освітніми потребами. Охарактеризовано сутність соціально-емоційного навчання дітей (вміння виявляти оточуючим співчуття і турботу; розпізнавати та регулювати власні емоції; ухвалювати власні рішення; досягати поставлених цілей; поводитись належним чином у процесі взаємодії з іншими; налагоджувати та підтримувати стосунки тощо), а також відповідні компетенції (самоусвідомлення, саморегуляція, соціальне усвідомлення, навички побудови стосунків, прийняття відповідальних рішень), опанування яких допоможе дітям в подальшій життєдіяльності.

Ключові слова: соціальне інтегрування, інклюзивна освіта, колаборація, компетенції, науковий інструментарій

Необхідність соціального інтегрування дітей з особливими освітніми потребами, що є ключовою метою інклюзивної освіти, обумовлена запитом суспільства та потребою самих дітей повноцінно жити в широкому соціумі. Система соціальних орієнтирів, як рушійна сила розвитку особистості, має впроваджуватись в освітній практиці з перших її ланок, оскільки загалом діти з особливими освітніми потребами мають триваліший період адаптації, найрізноманітніші труднощі комунікації тощо. На думку експертів Міжнародної асоціації з розвитку навчальних закладів та курикулуму (Association for Supervision and Curriculum Development) (2007), підготовка дітей до повноцінного життя в суспільстві потребує глибокого та систематичного підходу до навчання та виховання, забезпечення опанування базових компетенцій, які гарантуватимуть самостійне повноцінне життя.

В інклюзивному освітньому середовищі діти з ООП мають ширші можливості для соціального інтегрування, що доведено численними науковими дослідженнями (Дж.Лупарт, Т.Лорман, Д.Харві, А.Колупаєва, О.Таранченко, О.Федоренко, В.Кобильченко та ін.).

Наразі інклюзивна практика поширюється і в дошкільних закладах освіти. Дошкільний заклад, якому відводиться вагома роль у розвитку соціально-емоційної сфери дітей з ООП, має бути середовищем, де малюки активно залучені до освітньої діяльності, де кожен почувається важливою частиною мікросоціуму; де навчаються поваги, відповідних соціальних норм та застосовують отриманні знання практикуючи взаємодію один з одним.

Аби від став саме таким, необхідна сукупність базових умов організації інклюзивного середовища, якими на переконання науковців (Дж. Спідінг, Т.Лорман, А. Колупаєва, О. Таранченко, Л. Савчук та ін.) є:

1) позитивне ставлення до філософських концепцій інклюзії. Позитивне ставлення всіх учасників освітнього процесу до дітей з ООП і їхнього потенціалу - необхідна умова на всіх етапах навчання та виховання. Саме позитивне ставлення стимулює досягнення максимально можливих результатів розвитку дітей. Для досягнення цієї мети необхідно вести просвітницьку роботу; проводити заходи щодо формування сталої позитивної думки про людей з особливими потребами тощо;

2) реалізація політики, що спрямована на надання підтримки (на різних рівнях суспільства). У дошкільних закладах освіти необхідно підтримувати інноваційний творчий потенціал освітньої систем; формувати спільну позиції педагогічних кадрів, щодо розвитку інклюзивної практики, думку, що це справа, за яку усі несуть спільну відповідальність. Адміністрація закладу має налагоджувати співпрацю між усіма учасниками освітнього процесу, залучати суб'єктів-партнерів, сприяти підвищенню кваліфікації працівників, підтримувати контакти спеціалістів не тільки на рівні закладу, а й між різними закладами різних рівнів;

3) процеси, які відбуваються у дошкільних закладах і групах, мають базуватися на наукових підвалинах і бути підтвердженими практикою. Для покращення ефективності роботи дошкільного закладу необхідно враховувати, що підходи і методи мають змінюватися, адаптуватися до нових реалій сьогодення, а також орієнтуватися на якісне задоволення освітніх потреб дітей. Інклюзивні заклади освіти мають виходити на новий рівень надання освітніх послуг і послуг супроводу освіти не лише дітей, а й їхніх батьків;

4) гнучкі програми навчання і виховання. Педагогам необхідно мати змогу створювати власні методи і прийоми навчання, доречно адаптуючи курикулум, аби всі діти мали змогу на максимальному для них рівні опанувати стандарт освіти. Педагог – митець, якому необхідно постійно створювати нове (комбінувати вже відомі методи навчання в різних варіаціях). Лише таким чином індивідуальні особливі освітні потреби дітей можуть бути максимально задоволені, а стиль викладання педагога максимально наблизиться до стилю сприймання, мислення і навчання дітей;

5) залучення громади до діяльності дошкільних закладів. Адміністрація дошкільних закладів освіти має налагоджувати взаємозв'язки між іншими закладами освіти, бути зацікавленою у просвітницькій діяльності серед батьків своїх вихованців, малою громадою. Адже родина і мікросоціум – перші соціальні інститути для дитини.

Дошкільна освіта наразі не є обов'язковою в Україні (на відміну від багатьох країн світу). Чимало родин воліють виховувати дитину вдома аж до часу початку шкільної освіти. Втім, варто зауважити, що соціальне інтегрування малюків, які не відвідували дошкільний заклад освіти, може проходити значно важче ніж у дітей, які мали досвід навчання/виховання в садочку. Певною мірою це можна проілюструвати, охарактеризувавши етапи соціального інтегрування, які проходить дитина:

I етап – залучення дитини до соціум. Щонайперше - це адаптація дитини в сім'ї. На цьому етапі надзвичайно важливо, як батьки реагують на потреби дитини та задовольняють їх, як реагують на проблеми та допомагають у їх вирішенні; як ставляться один до одного члени родини, як спілкуються, взаємодіють в діяльності та в час відпочинку; як проводять дозвілля та які обов'язки мають у побуті; наскільки широкі контакти мають з малою громадою та як саме взаємодіють з нею тощо. Всі ці, на перший погляд незначні буденні дії закладають підвалини в соціальному інтегруванні малюка та слугують моделлю його поведінкових проявів в найближчі роки.

II етап – перебування дитини у дошкільному освітньому закладі. Велику роль відіграють педагоги та їхні дії, ставлення, переконання, фахова майстерність, навички взаємодії з іншими педагогами та фахівцями. Адже саме педагоги створюють атмосферу в інклюзивній групі, яка має сприяти розвитку та навчанню дитини з ООП, її соціальному

інтегруванню в дитячому колективі та подальшому успішному переходу до шкільного навчання.

III етап – адаптація дитини та її сім'ї у ширшому соціумі та суспільстві загалом. А. Колупаєва наголошує, що батьки дитини з особливими потребами живуть у зоні постійного ризику. Пролонгована психотравмуюча ситуація негативно вплив на ситуацію в родині і може провокувати ігнорування або ж негативне ставлення батьків до дитини та її потреб. Відтак, налагодження співпраці з батьками, залучення їх до повноцінної участі в навчанні і розвитку їхньої дитини в усі її вікові періоди - є критично необхідними та беззаперечною умовою успішної соціалізації дитини з ООП.

Зважаючи на це зарубіжні та українські науковці (Дж.Лупарт, Ч.Вебер, Т.Лорман, Д.Харві, А.Колупаєва, В.Кобильченко, Т.Сак, О.Таранченко, О.Федоренко та інші) зосереджують увагу на створенні в інклюзивному закладі належного середовища для дітей з особливими потребами, а також наголошують на необхідності спиратись у цьому на найближчий для дитини мікросоціум (батьків, родину, значимих дорослих та ін.), який є важливим чинником засвоєння нею усталених у ширшій спільноті норм і правил.

Наразі в освітній практиці дошкільних освітніх закладах спостерігається дещо формальний підхід до процесу соціального інтегрування дітей з особливими потребами, і більша зосередженість на необхідності опанування освітніх стандартів. Це є наслідком усталеного упродовж десятиріччя бачення, що у випадку недостатнього опанування первинних навчальних вмінь і навичок дитина з особливими потребами вимушено опиниться в соціальній ізоляції. Втім таке переконання не зовсім коректне. Факти свідчать, що допоки в інклюзивних дошкільних закладах нашої країни здебільшого спостерігається низький рівень пристосування освітнього середовища до особливих потреб таких дітей. Це не дає їм змогу активно функціонувати в соціумі однолітків та ефективно використовувати весь спектр взаємодії з найближчим життєвим оточенням. Окрім цього, надмірне зосередження уваги педагогічного персоналу на такому аспекті як «створення відповідної матеріально-технічної бази» для нормалізації навчання та розвитку дитини з особливими потребами поки що перешкоджає педагогам-практикам сфокусуватися на розвитку необхідного рівня соціальної спроможності вихованців та формувати у дітей потребу інтегруватися в інклюзивне середовище, де відбувається необхідна їм взаємодія з ровесниками та дорослими.

Вивчаючи особливості соціального інтегрування дітей з ООП науковці насамперед звертають увагу на їхню здатність до комунікації та налагодження контактів [1]. Зазвичай у таких малюків порушені комунікативні зв'язки та стосунки, а спостерігається соціально- комунікативна недостатність. Подолати неспроможність такої дитини до взаємодії без спеціально організованого навчально-виховного середовища практично неможливо. Отже, необхідно забезпечити організаційно-педагогічні умови для соціального інтегрування дітей з ООП в інклюзивній групі дошкільного освітнього закладу, де вона зможе

усвідомити та сприйняти ціннісні й нормативні установки мікроколективу. Для кращого інтегрування таких дітей в освітньому закладі доцільно запроваджувати певний комплекс заходів (в соціальному, психологічному, педагогічному, особистісно-комунікативному плані), заснованих на інклюзивних підходах.

Під соціальним інтегруванням загалом розуміється процес поступового входження дитини з ООП в існуюче соціальне середовище, що супроводжується виробленням норм поведінки та опанування соціальних ролей, усталених у цьому соціумі (в дошкіллі – мікросоціумі). В інклюзивному дошкільному закладі має бути створено освітнє середовище, а якому дитина з ООП має багатоваріативні можливості якісно засвоїти нові для неї поведінкові стратегії й тактики.

Зважаючи на вищезазначене, спеціально створене освітнє середовище інклюзивної групи можна вважати своєрідною соціальною мережею. Цей мікросоціум варто означити

базовим елементом усунення ізоляції, в якому сама дитина з ООП має змогу знизити власну ізоляцію та розширити діапазон контактів, комунікації, взаємодії, нових ролей, соціального досвіду тощо. Постійне дотримання таких умов забезпечуватиме суттєве підвищення соціальних, а згодом і академічних результатів навчання, а також значною мірою розширить зону розвитку дитини, що дасть змогу досягти її інтегрування в соціальне середовище групи дошкільного освітнього закладу.

Зважаючи на це педагоги інклюзивних дошкільних освітніх закладів не мають обмежуватися досягненням дітьми з ООП лише визначених стандартами академічних показників, а повинні цілеспрямовано формувати їхню соціальну дієздатність (яка на думку науковців вона відіграє вирішальну роль у досягненні людиною життєвих успіхів). Зокрема, насамперед слід подбати про створення безпечного та сприятливого клімату в освітньому закладі загалом та зокрема в інклюзивній групі, що є однією з головних передумов активізації соціального розвитку всіх вихованців; орієнтувати дітей у визначенні адекватних (їхньому віку) соціальних цілей і заохочувати активно втілювати їх у життя; формувати відповідні знання, вміння, навички, що слугуватимуть підґрунтям до опанування нових соціальних ролей тощо.

На часі українським дослідникам зосереджувати увагу на визначенні чинників, що впливають на перебіг та ефективність соціального інтегрування дітей з ООП в сучасних освітніх закладах; розробленні відповідних методик та інструментарію оцінювання різноманітних компонентів соціальної дієздатності таких дітей з різних вікових груп; технологій їх розвитку в умовах інклюзивного навчального закладу; методик покращення соціального розвитку, методів посилення соціальної інтеграції, програм формування соціальних навичок; стратегій синхронізації середовищного соціального клімату навчального закладу і родини та низці інших дотичних проблемах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колупаєва А. Савчук Л. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. / А. Колупаєва, Л. Савчук. // Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. Посіб. К.: Видавнича група «АТОПОЛ» 2011. -276 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
2. Лорман Т. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі. / Т. Лорман, Д. Деппелер, Д. Харві // практ. посіб. пер. З англ. – К.: - СПД – ФО Парашин І. С. 2010. – 296 с.
3. Kalyanpur, M., & Harry, B. Culture in special education: building reciprocal family- professional relationships. / M. Kalyanpur, B. Harry // Baltimore, MD: Brookes. 1999.
4. Loreman, T. Seven pillars of support for inclusive education: Moving from “Why?” to “How?” / T. Loreman // International Journal of Whole Schooling 2007 № 3(2) P. 22-38.
5. Колупаєва А., Софій Н., Найда Ю., О. Таранченко, С. Єфімова, Н. Слободянюк, І. Луценко, Л. Будяк: Інклюзивна школа: особливості організації та управління / А. Колупаєва, Н. Софій, Ю. Найда, О. Таранченко, С. Єфімова, Н. Слободянюк, І. Луценко, Л. Будяк. За заг. ред. Л. Даниленко // Навчально методичний посібник — К.: 2007. — 128 с.
6. Лупарт, Д., і Веббер, Ч.. Шкільна реформа в Канаді: перехід від роздільних систем освіти до інклюзивних шкіл. / Д. Лупарт, Ч. Веббер // Exceptionality Education Canada 2002. № 12(2) С.7-52.
7. Таранченко О.М. Сучасні підходи задоволення навчальних потреб учнів з порушеннями психофізичного розвитку в спеціальних та інклюзивних закладах освіти / О.М. Таранченко // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. – 2013. – № 1. – С.23–27
8. Таранченко О.М. Універсальна практика навчання та надання підтримки учням з особливими потребами / О.М. Таранченко // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. – 2013. – № 2. – С.18–21.

REFERENCES:

1. Kolupaieva A. Savchuk L. Dity z osoblyvymy potrebamy ta orhanizatsiia yikh navchannia. / A. Kolupaieva, L. Savchuk. // Vydannia dopovnene ta pereroblene: nauk.-metod. Posib. K.: Vydavnycha hrupa «ATOPOL» 2011. -276 s. – (Seriia «Inkliuzyvna osvita»).
2. Lorman T. Inkliuzyvna osvita. Pidtrymka rozmaittia u klasi. / T. Lorman, D. Deppeler, D. Kharvi // prakt. posib. per. Z anhl. – K.: - SPD – FO Parashyn I. S. 2010. – 296 s.
3. Kalyanpur, M., & Harry, B. Culture in special education: building reciprocal family- professional relationships. / M. Kalyanpur, B. Harry // Baltimore, MD: Brookes. 1999.
4. Loreman, T. Seven pillars of support for inclusive education: Moving from “Why?” to “How?” / T. Loreman // International Journal of Whole Schooling 2007 № 3(2) P. 22-38.
5. Kolupaieva A., Sofii N., Naida Yu., O. Taranchenko, S. Yefimova, N. Slobodianiuk, I. Lutsenko, L. Budiak: Inkliuzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia / A. Kolupaieva, N. Sofii, Yu. Naida, O. Taranchenko, S. Yefimova, N. Slobodianiuk, I. Lutsenko, L. Budiak. Za zah. red. L. Danylenko // Navchalno metodychnyi posibnyk — K.: 2007. — 128 s.

6. Lupart, D., i Vebber, Ch.. Shkilna reforma v Kanadi: perekhid vid rozdilnykh system osvity do inkliuzyvnykh shkil. / D. Lupart, Ch. Vebber // Exceptionality Education Canada 2002. № 12(2) S.7-52.

7. Taranchenko O.M. Suchasni pidkhody zadovolennia navchalnykh potreb uchniv z porushenniamy psykhofizychnoho rozvytku v spetsialnykh ta inkliuzyvnykh zakladakh osvity /

O.M. Taranchenko // Defektolohiia. Osoblyva dytyna: navchannia ta vykhovannia. – 2013. – № 1. – S.23–27

8. Taranchenko O.M. Universalna praktyka navchannia ta nadannia pidtrymky uchniam z osoblyvymy potrebamy / O.M. Taranchenko // Defektolohiia. Osoblyva dytyna: navchannia ta vykhovannia. – 2013. – № 2. – S.18–21.

Nataliia Pikanova. Prerequisites for the socialization of children with special educational needs in inclusive groups of pre-school educational institutions

In this article, the representatives of the bureaucracy of the social integration of children with special needs in the inclusive groups of prerequisites, the socialist, the special structures of the inclusive medium, and the social development are presented. It is argued that the program of the social integration program integrated with special needs is articulated. Characterized sutnist sotsialno-emotsiynogo navchannya ditey (vminnya viyavlyati otochuyuchim spivchuttya i Turbota; rozpiznavati that reguluyuvati vlasni emotsii; uhvalyuvati vlasni rishennya; dosyagati posed tsiley; povoditis nalezhnim rank in protsesi vzaemodii of inshimi; nalagodzhuvaty that pidtrimuvati stosunki toscho) and takozh vidpovidni kompetentsii (self-regulation, self-regulation, social support, social security, knowledge of skills, priynyattya vidpovalnyh solutions, assistance to children in the subaltern life.

Currently, educational practice in pre-school educational institutions has a slightly formal approach to the process of social integration of children with special needs and a greater focus on the need to meet educational standards. This is a consequence of the vision for decades that, in the case of poor primary school skills and skills, a child with special needs will be compelled to be in a social isolation. However, this belief is not entirely correct. Facts show that, as long as inclusive preschool institutions in our country have, for the most part, a low level of adaptation of the educational environment to the special needs of such children. This does not allow them to actively function in peer education and effectively use the full spectrum of interaction with the immediate environment of life. In addition, the excessive focus of pedagogical staff on such an aspect as "creating the appropriate material and technical base" for the normalization of the education and development of a child with special needs still prevents practitioners from focusing on the development of the necessary level of social capacity of pupils and the need for children to integrate into an inclusive environment where they need to interact with peers and adults.

Keywords: *socialization, inclusive education, collaboration, competence, scientific tools*